بەشێک لە نامەی مارکس بۆ باوکی.. وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: نەوزاد مدحەت (گۆران عەبدوڵڵا)

دۆزینەوەی هیگڵ(١)

لە ١٠ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٨٣٧؛ پاش دەستپێکردنی خوێندن لە زانکۆی بەرلین، مارکس نامەیەکی درێژ بۆ باوکی دەنووسێت، لەوەدەچێت لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا دوو پەیوەندی گرنگ لە ژیانیدا پەیدابوون : پەیوەندییەکی خۆشەویستی لەگەڵ جینی کە بە هاوسەرگیری کۆتایی هات، ئەوەی دووەمیشیان پەیوەندییەکی فکری بوو لەگەڵ هیگڵ کە بە مارکسیزم کۆتایی هات.

نامەکەی مارکس بۆ باوکی

ساتگەلێک هەیە لە ژیاندا، وەک ئەو تابلۆ سنووریانە وان کە پێش تەواو بوونی کاتێکە چەقێنراون و لە هەمان کاتدا زۆر بە ڕۆشنی ڕێگەیەکی نوێت پێ نیشان دەدەن. لەم شێوە گۆڕانەدا وا هەستدەکەین و ناچارین بە چاوێکی هەڵۆیانەوە بڕوانینە ڕابردوو داهاتوومان بۆ تێگەشتنێکی هزرییانە لە پێگەی ئەمڕۆمان. بەدڵنیاییەوە، مێژووی جیهان بۆ خۆی ئارەزووی لەم جۆرە ئاوڕدانە و پشکنینانەی هەیە کە زۆر جار لە شێوەی گۆڕانەوە و چەقبەستن خۆی دەنوێنێت، بەڵام لە ڕاستیدا تەنها پاڵی لێداوەتەوە بۆ بیرکردنەوە لە خۆی و قووڵبوونەوە لە چالاکییە هزرییەکانی و کارە ڕۆحییەکان. بەهەرحاڵ تاک لەم کاتانەدا هەستێکی شاعیرانە دایدەگرێت، هەمووگۆڕانێک بەشێکە لە گۆرانییەکی ماڵئاوایی، بەشێوەیەک دەرگا بە ڕووی شیعرێکدا دەکاتەوە کە هەوڵدەدات شێوەیەکی تەڵخ وەرگرێت، بەڵام بەڕەنگێکی گەشەوە. لە ساتێکی وادا ئاواتەخوازیین پەیکەرێک بۆ ئەو یادەوەرییانە درووستبکەین کە پێشتر تێیدا ژیاوین، ڕەنگە بمانگەڕێنێتەوە بۆ خەیاڵی ئەو شوێنانەی لە جیهانی کرداردا لەدەستدراون؛ بەڵام لە کوێ دەتوانیین شوێنێک پیرۆزتر لە دڵی دایک و باوکمان بدۆزینەوە، ئەوانەی نەرمترین دادوەرەکان و بەشداربووەکەی ناوەوەی ناخمان، ئەم نزیکترین هاوسۆزانە وەک خۆری

خۆشەویستی ئاگرەکەی ناوەندی تەکەشانمان گەرمتر دەکەن!چەندە باشتر دەتوانین ئەو ڕاستکردنەوە و لێبووردنانە بە شێوەیەکی بنەڕەتی بدۆزینەوە لە بەرانبەر ئەو سەرزەنشت و ڕەتکردنەوانەدا؟ چەندجار یارییە شەڕانییەکان لە ڕێگەی ڕێکەوتەوە سەبەر دەخەنە سەر دڵە شکاوەکان؟
باوکی باشم، پاش ئەو ساڵەی لەڕەم بەسەر برد و ئەو تێبینیانەی لام گەڵاڵە بوون، بەو شێوەیە لە ئەمزەوە(Ems) (٢)وەڵام بە نامە شیرینەکەتان دەدەمەوە. ڕێگام پێبدە دۆخی خۆمت بۆ بنووسم وەک خۆی, وەک ئەو ڕوانینەی هەمە بۆ ژیان، وەک دەربڕینێک لە چالاکی ڕۆحی، کە لە هەموو لایەنەکەوە گەشە دەکات، لە زانست، هونەر و کاروبارە تایبەتییەکان. کاتێک بەجێم هێشتیت جیهانێکی نوێ بۆ من لە دایک بوو، جیهانی خۆشەویستی، لەڕاستیدا خۆشەویستی لە سەرەتادا سەرخۆشە بە عیشق و خاڵییە لە هیوا.
زۆر دڵخۆشبووم بە گەشتەکەم بۆ بەرلین، پێزانینمی وروژاند بۆ سرووشت. ژیانی لا خۆشەویست کردم و بە ساردی بە جێیهێشتم. لە ڕاستیدا خستمییە ناو دۆخێکی پێکەنیناوییەوە، چونکە ئەو شاخە بەرزانەی دەمبینین بەرزتر و ترسناکتر نەبوون لەو هەستانەی ڕۆحی من، شارە پان و پۆڕەکان گەرمتر نە بوون لە خوێنی من. مێزی باڵەکان پێتر نەبوون یان شایانی زیاترتێگەشتن نەبوون لەو خەیاڵانەی لەگەڵ خۆمدا هەڵمگرتبوون، لەکۆتاییدا هونەر جوان تر نییە لە جینی. کاتێک گەیشتمە بەرلین، هەموو پەیوەندییەکانی پێشوتری خۆمم پچڕاند، چەند سەردانێکی کەمم کرد بۆ هەندێ شوێن بێئەوەی هیچ چێژێکیان لێوەرگرم، هەوڵمدا خۆم ون بکەم لە ناو زانست و هونەردا. بەپێی ئەو دۆخە ڕۆحییەی لەو کاتەدا تێیدا بووم، یەکەم شتێک یان لایەنی کەم ئاسانترین و چێژ بەخشترین شتێک کە هەڵمبژارد و گرنگیش بوو شیعری لیرکی بوو. بەڵام ئەو بارودۆخەی تا ئەو کاتە تێیدا بووم وایکرد کارێکی نموونەیی تەواو بێت.
بەهەشتەکەم، هونەرەکەم، بوو بە دوورگەیەک لەودیو، هەر وەک خۆشەویستی من. هەموو شتێکی ڕاستەقینە کاڵ بووەوە و هەموو شتە کاڵبووەکان سنوورەکانیان لەدەست دەدەن. هەموو ئەو شیعرانەی سێ بەرگی یەکەم کە جێنی لە منەوە وەریگرتووە، لە کاتی ئێستادا هەست دەکەیت کۆمەڵە وشەی بە چوارچێوە و بێ گیانی فڕێدراون و هیچ شتێکی سروشتی نین و ئەڵێی لەسەر ئەستێرەیەکی ترەوە هێنراونەتەوە. رکابەری تەواو وەک ئەوەی هەیە یان دەبێت ببێت، ڕامانێکی بەلاغی لە جیاتی بیرکردنەوەیەکی شاعیرانە، بەڵام پڕ لە هەستێکی گەرم بە کێشمەکێشێکی زیندوو. تەواو بەڵادەی حەسرەتێک کە هیچ سنوورێکی نییە، لە زۆر فۆرمدا دەربڕین دەدۆزێتەوە و “پێکهاتەی شیعری”

دەکاتە تەنها "بڵاوبوونەوە". بەڵام شیعر دەکرێت یان دەبێت تەنها هاوڕازبێت. ناچاربووم وانەکانی دانایی بخوێنم و سەرباری ئەوەش هەستم دەکرد لە ململانێدام لەگەڵ فەلسەفە. ئەمانە زۆر بە یەکەوە گرێدرابوون، لە سەرەکەوە دەبووایە وەک قوتابییەک بە بێ هیچ ڕەخنەیەک ئەم سەرچاوانە Heineccius و Thibaut (٣ و ٤) بخوێنمەوە، بۆ نمونە هەستام بە وەرگێڕانی دووبەشی Pandects (٤)(تەواوی کەدە یاساییەکانی سیستەمی بەڕێوەبردنی دەوڵەت -وەرگێڕ) بە زمانی ئەڵمانی، لە لایەکی ترەوە هەوڵمدا فەلسەفەی ماف لە ناو هەموو بوارەکانی یاسادا دیاری بکەم. هەروەها چەند پێشنیارێکی میتافیزیکییانەم وەک پێشەکییەک هاوپێچکرد، بەداخەوە بەردەوام بووم لەم کارەم تا گەشتمە یاسا گشتییەکان کە خۆی لە ٣٠٠ لاپەڕە دەدات. لە هەموو شتێک زیاتر، ئەوەی لێرەدا دەرکەوت هەمان رکابەری نێوان واقیع و ئەگەری نامۆبون بە ئایدیالیزم بوو، ئەمە لە خۆیدا ناڕێکییەکی جدی بوو کە بوو بە هۆکاری دابەشبونێکی نەخوازراو. سەرەتای هاتنم دڵخۆشبووم بە میتافیزیکییەتی یاسا، واتە پێشنیارە بنەڕەتییەکان، ڕەنگدانەوەکان و دیاریکردنی ئەو چەمکانەی کە لە هەموو فۆرمێکی ڕاستەقینەی یاسا جیاکرابوونەوە، هەروەکوو لای فیختە، تەنها لە لای من نوێ و کەم ناوەڕۆک بوو. سەرباری ئەوەش، فۆرمێکی نازانستی دۆگماتیزمی بیرکاری لێرە و لەوێ بە بابەتەکەوە دەئاڵێت و هەرگیز بابەتەکە بەشێوەیەکی زیندوو دەوڵەمەند فۆرمەڵە ناکات – هەر لەسەرەتاوە ڕێگربووە لە بەردەم تێگەشتن لە ڕاستییەکان. سێگۆشە رێگە بە ماتماتیکزان دەدات هەم بنیاد بنێت و پیشان بدات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وەک بیرۆکەیەکی ڕەها لە بۆشاییدا دەمێنێتەوە لەوە زیاتر گەشە ناکات. مرۆڤ دەبێت لەگەڵ شتەکانی تردا بیانخاتە پاڵ یەک و پاشان هەڵوەستی تر وەربگرێت، کاتێک جیاوازییەکان دەخرێنە سەر یەکتر لەخۆیدا دەبێتە مایەی پەیوەندی زیاتر و ڕاستی جیاواز. بە پێچەوانەی ئەوەوە، لە پێناسەیەکی کۆنکریتی سەبارەت بە جیهانی زیندوو، وەک ئەوەی هەیە لە یاسا، دەوڵەت، سروشت و هەموو فەلسەفەکان، دەبێت خوێندنەوەی بابەتییانە بکرێت بە گەشەی ئامانجەکان، ڕەنگە لێکترازانی ئارەزوومەندانە نەیەتە پێشەوە هۆکاری شتەکە خۆی دەبێت وەک شتێک ئاشکرا بکرێت، شتێک پڕاوپڕە لە دژایەتی و دەبێت هەر لە خۆیدا، یەکێتیی خۆی بدۆزێتەوە..

....

....

پەردەکە کەوتە خوارەوە و پیرۆزی پیرۆزییەکانم بەسەریەکدا کەوتن و

دەبوو خوداوەندێکی نوێ لە شوێنی دابنێمەوە. هەر بەو بۆنەیەوە لە ئایدیالیزمەوە دەستم پێکرد و بەراورد و ئاوێزانم کرد بە ئایدیالیزمەکەی کانت و فیختە، گەیشتمە ئەو باوەڕەی ئەگەر خودا پێشتر لە سەروی زەوی بووە ئێستا لە چەقەکەیەتی. ناوە ناوە فەلسەفەی هیگڵم خوێندەوە، شێوە وشک و برینگەکەی وایکرد سەرنجم رانەکێشێت. جارێکی تر هەوڵمدایەوە نوقمێکی قووڵی ئەو دەریایە ببم، بەڵام بە نییەتی جێگیرکردنی ئەوەی کە سروشتی زەین بە هەمان شێوەی سروشتی جەستەیەکی پتەو و پێویست و گرنگ و کۆنکریتە. ئامانجم پراکتیزەکردنی فێڵەکانی شمشێر بازی نەبووە، بەڵکو هێنانی مرواری ڕاستەقینە بووە بە ڕۆژی ڕووناک. وتوێژێکی بیست و چوار لاپەڕەییم نووسی : (فەیلەسوف کلیانثس(Cleanthes)(٥) یان خاڵی سەرەتا و بەردەوامی زەرورەتی فەلسەفە). لێرەوە هونەر و زانست کە بەتەواوی لێکتر جیا بووبوونەوە، تاڕادەیەک یەک دەگرنەوە، وەک گەڕەکێکی چالاک ئەو کارەم بە ئەنجام گەیاند. واتە دانانی دیالیکتیکی فەلسەفی لاهوت وەک فکرێک خۆی لە خۆیدا بەیان دەکات چ وەک دین و سروشت و مێژوو. ئەوگەڵاڵەیەم وەک سەرەتایەکی نوێبوو بە سیستەمی هیگڵی.

ئەم کارە وایکرد ئاشنایەتییەکی زیاتر پەیدابکەم بە زانستە سروشتییەکان و شیلینگ (Scheling)(٦) و مێژوو، سەرئێشەیەکی زۆری بۆ دروستکردم کە لە کۆتاییدا سەرو خواریم بۆ لێک نەدەکرایەوە، ئەو مناڵەی خۆشەویستەم بە شێوەیەکی سروشتی لە ژێر تیشکی مانگدا دەژیا وەک ساحیرێکی فێڵباز دەمخاتە باوەشی دووژمنەکانم. بۆ چەند ڕۆژێک تەواو بێزار بووبووم و دەستەوەستان بووبووم لە بیرکردنەوە، وەک سەرشێتێک بەناو ئەو باخەدا کە نزیک ئاوە پیسەکەی ڕووباری سپرێیە دەسوڕامەوە؛ کە (خەم رەوێنەو روح پاکدەکاتەوە)،تەنانەت لەگەڵ خاوەن خانووەکەمدا چووم بۆ ڕاو، دوواتر بە پەلە چووم بۆ بەرلین، ئارەزووم بوو هەموو ئەوانە لە سووچی جادەکان وەستابوون لە باوەشیان بگرم. پاش ماوەیەکی کەم دووبارە دەستم دایەوە بە خوێندنەوەیەکی چڕو پڕ، خوێندنەوەی ساڤینگی(Savigny)(٧) سەبارەت بە موڵکایەتی، فیورباخ و کارەکانی گرۆڵمان (Grolmann) (٨) سەبارەت بە یاسای تاوان،

هەروەها بە شێوەیەکی تایبەت بەشێک لە کارەکانی لۆترباخ سەبارەت بە یاسا مەدەنییەکان و یاسای کڵێسام خوێندەوە..

دوواتریش بەشێک لە ڕەوانبێژەکەی ئەرستۆم وەرگێڕا، لە ئێستادا خۆم سەرقاڵی خوێندنەوەی کتێبەکەی رایمارس کردووە سەبارەت بە غەریزە هونەرییەکانی ئاژەڵان کەلە ڕاستیدا چێژێکی زۆرم لێوەرگرتووە..

دڵتەنگیم بە ناساغبوونی جینی و بە بەرهەمبوونی کارە هزرییەکانم

وایانکرد لە خەم توڕەببم و دواتریش نەخۆش کەوتم.
باوکی ئازیزم، هەروەکوو ئەوەی بەم نووسی بووی پاش چاکبوونەوەم هەموو ئەو شیعر و سەردێڕانەی بە نووسینی ڕۆمان هەمبوون، هەموویانم سووتاند. بەو بەوایەی کە سنوورێک دادەنێم بۆ ئەم شێوە نووسینانە. بەهەرحاڵ ددانی پیادەنێم بەوەی کە تا ئێستا پێچەوانەکەیم نەخستۆتەڕوو. بۆ سوود وەرگرتن لەکاتی نەخۆشییەکەم، هیگڵم لە سەرەتاوە بە کۆتایی ناسی لەگەڵ زۆربەی قوتابییەکانی. لە ڕێگەی چەند کۆبوونەوەیەکەوە لە شترالو، بوومە ئەندامی یانەی دکتۆرەکان کە هەندێک لە ئەندامەکانی وانە بێژی زانکۆن و هاوڕێمن لەوانە دکتۆر ڕۆتنبێرگ. لەڕێ گوێت لە زۆر ڕای جیاواز و دژ بەیەک دەبێت. زۆرترین مشتومڕەکان سەبارەت بە فەلسەفەی جیهانی مۆدێرن بوو؛ کە بیرم لێکردۆتەوە خەمی لە دەرباز بکەم.
....
....

کوڕی خۆشەویستت
کارڵ

باوکی ئازیزم، تکایە ببورن لە شێوەی دەست و خەتی خراپم، کاتژمێر چواری بەیانییە، مۆمەکەم لە تەواوبوونەوە چاوەکانم تەواو ماندوون؛ نا ئارامییەک هەموو مەشکی داگرتووم، ناتوانم بحەسێمەوە تانەگەڕێمەوە لای ئەوەی خۆشەویست.
تکایە سڵاوم بگەیەنە بە جەنی شیرین و ئازیز. نامەکەیم دوازدەجار خوێندۆتەوە و هەرجارەی دەیخوێنمەوە وشەی شیرینتری تێدا دەدۆزمەوە. نامەیەکە لە هەموو ڕوویەکەوە دەتوانم بڵێم جوانترین نامەیە کە ژنێک نووسیبێتی.

پەراوێزەکان وەرگێڕ ئامادەی کردوون:

(١) ئەم نامەیە درێژترە وەک ئەوەی لێرە تەرجەمە کراوە، بەڵام ئێمە تەنها ئەو بەشانەمان لێ تەرجەمە کردووە کە پەیوەستن بە خۆشەویستی ئینسان و ئەدەب و هونەر و نووسین.

(٢) باد ئێمز؛ شارۆچکەیەکە لە شاری ڕاینلاند-پالاتینای ئەڵمانیا. شوێنی کارگێڕی ناوچەی گوندنشینی ڕاین-لانە و وەک کانیاوی دەوڵەمەند بە کانزاکان لەسەر ڕووبارەکە ناسراوە.

(٣) ئەنتۆن فریدریش جەستەس تیبوو (١٧٧٢ – ١٨٤٠)؛ لە شاری هامەلین لە شاری هانۆڤەر لەدایک بووە و کوڕی ئەفسەرێکی سوپای هانۆڤەر بووە و بە ڕەچەڵەک هوگەنۆتی فەرەنسی بووە. دوای خوێندن لە هاملن و هانۆڤەر، تیبوو وەک خوێندکاری فیقه دەچێتە زانکۆی گۆتینگن، لەوێوە دەچێتە کۆنیگسبێرگ و لەوێ لە ژێر دەستی ئیمانوێل کانت خوێندوویەتی و دواتر بۆ زانکۆی کیل، لەوێ هاوخوێندکار بووە لەگەڵ نیبوهر. لێرەدا بڕوانامەی دکتۆرای لە یاسا وەردەگرێت

(٤) جۆهان گۆتلیب هاینەکسیوس(١٨٦١ – ١٧٤١)؛ لە لایپزیگ ئیلاهیاتی خوێندووە، لە شاری هالیش یاسای خوێندووە. جۆهان لە ساڵی ١٧١٣دا وەک مامۆستای فەلسەفە و لە ساڵی ١٧١٨دا وەک مامۆستای فیقه دەستنیشانکرا. دواتر لە فرانەکر لە هۆڵەندا و لە فرانکفۆرت کورسییە یاساییەکانی پێکردەوە، بەڵام دواجار لە ساڵی ١٧٣٣ وەک پرۆفیسۆری فەلسەفە و فیقه گەڕایەوە بۆ هالی.

(٥) پاندێکتس؛ تەواوی کۆدە یاساییەکانی سیستەمی بەڕێوەبردنی دەوڵەت.

(٦) فریدریش ویلهێلم جۆزێف ڤۆن شێلینگ(١٧٧٥ – ١٨٥٤)؛ فەیلەسوفێکی ئەڵمانی بووە. مێژووە ستانداردەکانی فەلسەفە وای لێدەکات ببێتە خاڵی ناوەڕاست لە گەشەسەندنی ئایدیالیزمی ئەڵمانیدا، کە لە نێوان یۆهان گۆتلیب فیختە و جۆرج ویلهێلم فریدریش هیگڵ، لێکدانەوەی فەلسەفەی شێلینگ بەهۆی سروشتی پەرەسەندنی فەلسەفەکەیەوە بە قورس سەیر دەکرێت.

(٧) کاڕڵ فریدریش ڤۆن ساڤینی (١٧٧٩ – ١٨٦١)؛ کارل فریدریش ڤۆن ساڤینی لە ١٩ی ئەیلوولی ١٨١٤ لە بەرلین لەدایکبووە، باوکی زانای یاسایی فریدریش کارل ڤۆن ساڤینی بووە، کە ئەوکات ئەندامی ئەنجومەنی تایبەتی دادگای تێهەڵچوونەوە بووە، ئەندامی ئەنجومەنی دەوڵەتی پرۆس بووە و مامۆستا بووە لە زانکۆی بەرلین. لە بەرلین و میونشن و پاریس یاسای خوێندووە.

(٨) گرۆڵمان (١٧٧٧ – ١٨٤٣)؛ گرۆڵمان لە شاری بەرلین لەدایکبووە. هەر لە تەمەنی سێزدە ساڵیدا بووتە سەرباز و چووە ناو فەوجێکی پیادە، لە ساڵی ١٧٩٥ وەک ئەفسەر، لە ساڵی ١٧٩٧ وەک لیوای دووەم، لە ساڵی ١٨٠٤دا پلەی لیوای یەکەم و لە ساڵی ١٨٠٥دا کاپتنی ستاف. ئەو بەهۆی کارەکتەری وزەبەخش و چاونەترسی خۆیەوە پێش جەنگی ساڵی ١٨٠٦ وەک ئەفسەری ستاف لە جەنا تا ئاشتی تیلسیت کاری کردووە و

پلەی مەیجری بەدەستھێناوە. دوای ڕووخانی پرۆسیا، گرۆلمان یەکێک بــوو لە چالاکترینەکــان وەک یاریــدەدەرانی شــارنھۆرس لە کارەکــانی ڕێکخستنەوەی وڵات.

سەرچاوە:

The Marx – Engels Reader, Edited by Robert C. Tucker, Princeton University , Second edition , New York , London , 1978 page 7-11

ئەم بابـەتە لە ژمارە ٢٨ی رۆژنامەی رەوت ب□ڵاو ب□ت□و□..